

การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

An Analysis on the Usage of Rhetorical Techniques as Appeared in Visuddhimagga

พระมหาวุฒิไกร ปุณณวุฒติ (แจ่มพันธ์)

Phramaha Wutthikrai Punnavuddhi (Jampan)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

The Master of Arts in Buddhist Studies degree, Graduate School,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: wudthai.wutt@gmail.com

Received: August 18, 2025

Revised: October 01, 2025

Accepted: October 04, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดโวหารภาพพจน์ (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาโครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค (๓) เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร Documentary Research โดยศึกษาจากคัมภีร์คัมภีร์วิสุทธิมรรค และหนังสือที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า โวหารภาพพจน์เป็นกลวิธีทางภาษาที่ช่วยสร้างอารมณ์ จินตภาพ และความหมายที่ลึกซึ้ง ทำให้การสื่อสารมีความชัดเจน มีอรรถรส และเข้าถึงผู้ฟังหรือผู้อ่านได้ง่ายขึ้น โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏแบ่งได้เป็น ๙ ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน อติพจน์ สัทพจน์ นามนัย พรพากย์ สัญลักษณ์ และอวพจน์ โดยการใช้โวหารภาพพจน์เหล่านี้ ต้องสัมพันธ์กับบริบท เพื่อสร้างภาพและอารมณ์ที่สอดคล้องกับคำสอน ในเชิงประยุกต์ โวหารภาพพจน์สามารถนำไปใช้ในงานเขียน วรรณคดี การพูด และการสื่อสาร โดยเฉพาะในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ช่วยถ่ายทอดหลักธรรมเชิงลึกให้เข้าใจง่าย และในวรรณกรรมไทยช่วยเพิ่มความงามและคุณค่าทางอารมณ์ จึงนับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ที่ทำให้เนื้อหาที่มีชีวิตชีวาและทรงพลัง การศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่าเป็นผลงานสำคัญของพระพุทธโฆสาจารย์ แต่งขึ้นราวพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๐ เพื่อเป็นคู่มือปฏิบัติธรรมแก่พระภิกษุและพุทธศาสนิกชน โดยมีโครงสร้างครอบคลุมไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา รวม ๒๓ ปริเฉท เนื้อหามุ่งอธิบายการฝึกกาย วาจา จิต และการเจริญปัญญาเพื่อบรรลุวิมุตติ ด้วยการใช้อย่างไร่และร้อยกรองอย่างเป็นระบบ ทำให้คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็น “คัมภีร์แม่บทแห่งการปฏิบัติ”

ผลการวิเคราะห์กลวิธีโวหารภาพพจน์ พบว่ามีการใช้รวม ๒๐๓ ครั้ง โดยเด่นชัดที่เกี่ยวกับศีล สมาธิ และปัญญา ๕ ประเภท คือ อุปมา อุปลักษณ์ ปฏิพจน์ อติพจน์ และบุคลาธิษฐาน ซึ่งพบมากที่สุด ในหมวดศีล รองลงมาคือหมวดสมาธิ และหมวดปัญญา การใช้โวหารภาพพจน์เหล่านี้ มีบทบาทสำคัญ ในการเพิ่มคุณค่าทางภาษา กระตุ้นจินตนาการ และทำให้เนื้อหาที่ซับซ้อนเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ งานวิจัยยังได้พัฒนา R.I.C.E.S. Model เป็นองค์ความรู้ใหม่ในการอธิบายกระบวนการสื่อสารเชิงโวหาร ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) R-การบูรณาการโวหาร (๒) I-การสร้างภาพในจิต (๓) C-การกระตุ้น การคิดวิเคราะห์ (๔) E-การสร้างอารมณ์ร่วม (๕) S-การใช้สัญลักษณ์ทำให้เข้าใจง่าย โมเดลนี้สามารถ ประยุกต์ใช้ได้ทั้งในด้านการเรียนการสอน การวิจัย การเผยแพร่ธรรมะ การปฏิบัติธรรม และนวัตกรรมดิจิทัล โดยสรุป การใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไม่เพียงช่วยถ่ายทอดหลักธรรมให้เข้าใจง่ายและเข้าถึง ผู้เรียน แต่ยังเชื่อมโยงงานวิจัยเข้ากับการสื่อสารและการปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน ทำให้พระพุทธศาสนา มีชีวิตชีวา และนำผู้ปฏิบัติไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือความหลุดพ้น

คำสำคัญ: การวิเคราะห์กลวิธี; กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์; คัมภีร์วิสุทธิมรรค

Abstract

This research article has three objectives: (1) to study the concept of figurative language, (2) to examine the historical background, structure, and content of the Visuddhimagga, and (3) to analyze the stylistic strategies of figurative language found in the Visuddhimagga. This study employs documentary research, drawing on the Visuddhimagga itself and related scholarly works.

The findings showed that figurative language functions as a linguistic device that evokes emotion, imagery, and profound meaning, thereby enhancing clarity, aesthetic value, and accessibility in communication. The study identifies nine types of figurative language—simile, metaphor, personification, hyperbole, onomatopoeia, metonymy, irony, symbolism, and litotes. Effective use of these figures of speech must correspond to context in order to evoke imagery and emotions aligned with the intended teachings. In practice, figurative language can be applied to writing, literature, speech, and communication—particularly in Buddhist literature, where it conveys profound doctrines in an accessible manner, and in Thai literature, where it enhances beauty and emotional value. Thus, it is regarded as a vital tool in creative communication, imbuing content with vitality and power.

The study further shows that the Visuddhimagga, composed by Buddhaghosa in the 5th century CE, serves as a practical manual for both monks and lay Buddhists. Its structure encompasses the threefold training—morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā)—across 23 chapters. The text systematically explains the cultivation of body, speech, mind, and insight leading to liberation, employing both prose and verse. Hence, the Visuddhimagga has been hailed as the “master manual of practice.” Analysis of figurative language within the text identifies 203 instances, most prominently connected to morality, concentration, and wisdom. Five types—simile, metaphor, irony, hyperbole, and personification—appear most frequently, especially in the section on morality, followed by concentration and wisdom. Their use plays a crucial role in enriching language, stimulating imagination, and simplifying complex ideas. Additionally, the research proposes the R.I.C.E.S. Model as a new conceptual framework for rhetorical communication, consisting of five stages: R – Rhetorical integration, I – Imagery creation, C – Critical thinking stimulation, E – Emotional engagement, and S – Symbolic representation for clarity. This model can be applied to teaching, research, Dhamma dissemination, meditation practice, and digital innovation. In conclusion, the use of figurative language in the Visuddhimagga not only facilitates the transmission of Buddhist doctrines in an accessible and engaging way but also bridges academic research with contemporary communication and spiritual practice. This integration enlivens Buddhism and guides practitioners toward the ultimate goal—liberation.

Keywords: Rhetorical Analysis; Rhetorical Strategies; Visuddhimagga

บทนำ

การใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาถือเป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยให้การถ่ายทอดคำสอนทางศาสนาเป็นไปอย่างเข้าใจง่ายและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น โวหารภาพพจน์ หมายถึง การใช้คำอุปมาอุปไมย การเปรียบเทียบ หรือการใช้ภาพที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน^๑ เพื่ออธิบายแนวคิดหรือหลักธรรมที่มักจะเป็นนามธรรมและซับซ้อนให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายขึ้น ซึ่งการใช้โวหารภาพพจน์มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ในคัมภีร์ต่าง ๆ ช่วยให้เนื้อหามีความชัดเจนและสามารถเข้าใจได้ง่ายเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตของผู้ฟังหรือผู้อ่าน

พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้โวหารภาพพจน์ในการสอนธรรมอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ เช่น การทรงสอนเรื่องบุญและบาปโดยการเปรียบเทียบบุญที่บุคคลกระทำว่าเหมือนงาที่ติดตามตัวตลอดเวลา ส่วนบาปที่บุคคลทำก็จะติดตามเหมือนลื้อเกวียนที่หมุนตามรอยของเจ้าโค^๒ หรือแม้แต่การใช้กลุ่มปัญจวัคคีย์เป็นสัญลักษณ์ในการสอนเรื่องที่สุดโต่งที่บรรพชิตไม่ควรเสพ^๓ และการเดินตามเส้นทางสายกลาง ซึ่งก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘^๔ รวมถึงการเปรียบเทียบจากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น ศีลของภิกษุ นั้นชื่อว่าเป็นศีลขาด เหมือนผ้าที่ขาดขาด^๕ เป็นต้น ซึ่งศีลที่ขาดไปเป็นนามธรรม ส่วนผ้าขาดเป็นรูปธรรม การเปรียบเทียบเช่นนี้ ทำให้ผู้ฟังเกิดความคิดจินตนาการตามนำไปสู่ความเข้าใจในหลักที่จะสื่อมากที่สุด โวหารภาพพจน์เหล่านี้ ทำให้คำสอนที่เป็นนามธรรมสามารถเข้าใจได้ง่ายและเชื่อมโยงกับประสบการณ์ในชีวิตจริงของผู้ฟัง นอกจากนี้ ยังทำให้คำสอนเหล่านั้นเป็นที่จดจำและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจธรรมะในพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุม คัมภีร์นี้ถือเป็นผลงานที่โดดเด่นในด้านการใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดหลักธรรมที่ซับซ้อนให้ง่ายต่อการเข้าใจ ด้วยการเลือกใช้โวหารภาพพจน์ เช่น การใช้อุปมาอุปไมย การเปรียบเทียบ^๖ และการอธิบายที่มีความชัดเจน ทั้งนี้กลวิธีเหล่านี้ไม่ได้มีเพียง

^๑ ปถวีธร เพชรสุริยา, “การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในโคลนโลกนิติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาภาษาศาสตร์ประยุกต์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), ๑.

^๒ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๑.

^๓ ประยงค์ อ่อนตา, “การสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วารสารปัญญาปณิธาน, ฉบับที่ ๒ ปีที่ ๓ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๘.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^๕ วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๑/๗๓.

^๖ พระมหาวุฒิโก ปุณณวุฒิ (แจ่มพันธ์), “การถอดบทเรียนแห่งความสำเร็จในการสอนภาษาบาลีของสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔): หน้า ๔๑.

แค่ความสวยงามทางภาษา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงหลักธรรมกับประสบการณ์ของผู้ฟังอย่างมีประสิทธิภาพ โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีลักษณะเฉพาะที่ทำให้คำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงจิตใจของผู้เรียนได้ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือการใช้อุปมาอุปไมยซึ่งเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรม^{๑๗} อาทิ การเปรียบเทียบบุคคลควรละเว้นบาปทั้งหลาย ดุจดั่งค้ำมีทรัพย์มาก แต่มีพวกน้อย หลีกเลี้ยงทางที่มีภัย และดุจคนรักชีวิตหลีกเลี้ยงยาพิษ ฉะนั้น^{๑๘} สิ่งเหล่านี้ช่วยให้หลักธรรมที่ซับซ้อนกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันได้

การเลือกใช้คำบอกอุปมาในคัมภีร์นี้แสดงให้เห็นถึงความประณีตและลึกซึ้งของผู้แต่ง โดยคำบอกอุปมาแต่ละคำไม่ได้ถูกเลือกใช้อย่างบังเอิญ แต่เป็นการคัดสรรที่สอดคล้องกับเนื้อหาและบริบทของคำสอน ซึ่งส่งผลให้การถ่ายทอดธรรมะเป็นไปอย่างตรงประเด็นและทรงพลัง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับคำบอกอุปมาจึงช่วยเปิดเผยกระบวนการคิดและเจตนาเบื้องหลังการใช้ภาษาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ยังทำให้เราเห็นถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการถ่ายทอดคำสอนเพื่อให้เข้าใจง่ายและนำไปปฏิบัติได้จริง นี่ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความเชี่ยวชาญทางภาษาและการสื่อสารของพระพุทธองค์ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดคำสอนสู่ผู้คนในยุคต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๙}

การใช้โวหารภาพพจน์ (Figurative Devices) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรมที่ซับซ้อนให้ง่ายต่อการเข้าใจและเข้าถึงจิตใจของผู้ฟังและผู้อ่าน งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับโวหารภาพพจน์ในวรรณคดีไทยและงานเขียนพุทธศาสนา มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงภาษา วรรณศิลป์ หรือการตีความเชิงสัญลักษณ์เป็นหลัก แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกในมิติ กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์สำคัญอย่างวิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์หลัก ในการอธิบาย “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

แม้จะมีงานศึกษาบางส่วนที่กล่าวถึง อุปมา หรือ อุปลักษณ์ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ส่วนใหญ่เน้นการรวบรวมตัวอย่าง ไม่ได้ลงลึกถึงโครงสร้าง และบทบาทของโวหารภาพพจน์ในการสร้างความเข้าใจหลักธรรม ขาดการเชื่อมโยงระหว่างภาษาเชิงสุนทรียศาสตร์ กับ ผลเชิงพุทธปฏิบัติ และยังไม่มีการสร้างกรอบแนวคิดใหม่ หรือโมเดลการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่สามารถอธิบายการใช้โวหารภาพพจน์เชื่อมโยงกับการปฏิบัติธรรมได้อย่างเป็นระบบ

^{๑๗} วรรณยุทธ สิมมา และคณะ, “แรงบันดาลใจภาพปริศนาธรรม: จากนามธรรมสู่รูปธรรมสะท้อนชีวิตสังคมร่วมสมัย”, วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์, ฉบับที่ ๑ ปีที่ ๗ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑๘.

^{๑๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๓/๖๙.

^{๑๙} บุรินทร์ เปล่งดีสกุล, “พลวัตของจิตกรรณร่วมสมัยลาวจากยุคอาณานิคมถึงปัจจุบัน”, วารสารศิลปกรรมศาสตร์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕): ๑.

ดังนั้น งานวิจัยนี้ จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยศึกษากลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ลักษณะการใช้ ความหมายเชิงลึก และบทบาทในการสร้างภาพจิตและอารมณ์ร่วม เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นฐานสำหรับงานวิชาการและการสื่อสารธรรมะในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดโวหารภาพพจน์
๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาโครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค
๓. เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาแนวคิดโวหารภาพพจน์ มี _ ประเด็น ได้แก่
 - ๑) ที่มาของโวหารภาพพจน์
 - ๒) ความเป็นมาของโวหารภาพพจน์
 - ๓) ความสำคัญของโวหารภาพพจน์
 - ๔) หลักการของโวหารภาพพจน์
 - ๕) ประเภทของโวหารภาพพจน์
 - ๖) วิธีการใช้โวหารภาพพจน์
 - ๗) การประยุกต์ใช้โวหารภาพพจน์
 - ๘) รูปแบบการใช้โวหารภาพพจน์
๒. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาประวัติความเป็นมาโครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรคมี ๕ ประเด็น ได้แก่
 - ๑) ประวัติพระพุทธโฆษาจารย์
 - ๒) ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค
 - ๓) โครงสร้างของคัมภีร์วิสุทธิมรรค
 - ๔) เนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค
 - ๕) ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์วิสุทธิมรรค
๓. การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มี ๔ ประเด็น ได้แก่
 - ๑) ประเภทของโวหารภาพพจน์
 - ๒) กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
 - ๓) คุณค่าของการใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
 - ๔) เป้าหมายการใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
๔. สรุปผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์และข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการศึกษา

การศึกษาความหมาย และความสำคัญ ประเภทของโวหารภาพพจน์ และวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ ซึ่งมีความละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๑. ความหมายของโวหารภาพพจน์ คือ กลวิธีทางภาษาในการจัดเรียงถ้อยคำ เพื่อสร้างความประทับใจและสัมผัสอารมณ์ของผู้อ่านหรือผู้ฟัง โดยใช้ภาษาที่พลิกแพลงให้แตกต่างจากความหมายตามตัวอักษร เพื่อให้เกิดการสะท้อนใจหรือความรู้สึกประทับใจ และช่วยให้เกิดภาพในจิตใจได้ชัดเจนมากขึ้น โวหารภาพพจน์มีความสำคัญในการทำให้ข้อความมีความหมายลึกซึ้งทั้งในแง่ของนัยตรงและนัยแฝง การใช้โวหารภาพพจน์ทำให้การสื่อสารมีอารมณ์รสและสุนทรียรส โดยการเปรียบเทียบหรือแสดงภาพในใจของผู้อ่านอย่างชัดเจน เพื่อเพิ่มความเข้าใจและสร้างความรู้สึกลึกซึ้งต่อเนื่อง

๒. ประเภทของโวหารภาพพจน์ คือ ประเภทที่มีกลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่แสดงไว้ ๙ ประเภท ได้แก่

๑) อุปมา (Simile) คือ ภาพพจน์ที่นำเอาสิ่งต่างกัน ๒ สิ่งมาเปรียบเทียบในคุณลักษณะที่เหมือนกันภาพพจน์ชนิดนี้อาจจะเรียกอีกอย่างว่า อุปมาอุปไมย โดยอุปมาจะเป็นของที่นำมาเปรียบ อุปไมยจะเป็นตัวตั้งในการเปรียบส่วนใหญ่จะมีคำเชื่อม เช่น เหมือน เปรียบ ดัง ดัง ดุจ ประดุจ ประหนึ่ง ละม้าย เสมอ ปาน เพียง ราว เทียบ เทียม เฉก ปูน ปานคล้าย ฯลฯ

๒) อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ ภาพพจน์ที่นำเอาสิ่งต่างกัน ๒ สิ่งหรือมากกว่ามาเปรียบเทียบในคุณลักษณะ ที่ร่วมกันโดยตรงไม่ต้องมีคำเชื่อมโยง บอกได้เลยว่าคืออะไร เป็นอะไร ตามลักษณะเด่นที่ต้องการเปรียบ กวีและนักเขียนนิยมใช้อุปลักษณ์ในงานวรรณกรรมเพราะได้ความกะทัดรัดที่แสดงความเฉียบแหลมในการหาจุดเหมือนที่บ่งบอกถึงประสบการณ์และทัศนคติของผู้แต่ง คำเชื่อมที่ใช้ในอุปลักษณ์จะใช้คำว่า เป็นและคือ

๓) บุคคลวัต (Personification) บุคลาธิษฐาน หรือบุคลสมมุติ คือ การกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิต ไม่มีความคิดไม่มีวิญญาณ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ อิฐ ปูน หรือสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น ต้นไม้ สัตว์ โดยให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงกิริยาอาการและรู้สึกได้เหมือนมนุษย์ (บุคลาธิษฐาน มาจากคำว่า บุคคล + อธิษฐาน หมายถึง อธิษฐานให้กลายเป็นบุคคล)

๔) อติพจน์ (Hyperbole) หรือ อธิพจน์ คือโวหารที่กล่าวเกิน (มาก) ความจริง เพื่อสร้างและเน้นความรู้สึกและอารมณ์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ภาพพจน์ชนิดนี้นิยมใช้กันมากในภาษาพูดเพราะเป็นการกล่าวที่ทำให้เห็นภาพได้ง่ายและแสดงความรู้สึกของกวีได้อย่างชัดเจน

๕) สัทพจน์ (Onomatopoeia) คือ ภาพพจน์ที่ใช้เสียงธรรมชาติต่างๆ เช่น เสียงดนตรี เสียงสัตว์ เสียงคลื่น เสียงลมเสียงฝนตก เสียงน้ำไหล ฯลฯ มาแสดงประกอบเพื่อให้เกิดมโนภาพ ภาพพจน์

ชนิดนี้มีลักษณะที่เด่นชัดมากและเข้าใจง่ายที่สุดในบรรดาภาพพจน์ทั้งหมดและยังเป็นที่นิยมของกวีในการแต่งคำประพันธ์

๖) นามนัย (Metonymy) ภาพพจน์ที่ใช้คำหรือวลีบ่งบอกลักษณะหรือคุณสมบัติของสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาแสดงความหมายแทนสิ่งของที่มีลักษณะเด่นหรือสิ่งของที่มีสัมพันธภาพใกล้ชิดกับสิ่งที่แทนในความหมายเป็นสากล นามนัยอาจจะคล้ายกับสัญลักษณ์แต่ต่างกันที่นามนัยจะแสดงความหมายที่ตรงตัวและชัดเจนกว่า

๗) ปรพากย์ (Paradox) คือ การใช้โวหารบอกความตรงข้าม ภาพพจน์ที่ใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันมากล่าวอย่างกลมกลืนกันเพื่อเพิ่มความหมายให้มน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

๘) สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นการเรียกชื่อสิ่งๆหนึ่งโดยใช้คำอื่นมาแทน ไม่เรียกตรง ๆ ส่วนใหญ่คำที่นำมาแทนจะเป็นคำที่เกิดจากการเปรียบเทียบและตีความ ซึ่งใช้กันมานานจนเป็นที่เข้าใจและรู้จักกันโดยทั่วไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์ต้องการเปรียบเทียบเพื่อสร้างภาพพจน์หรือมีฉันทนาที่จะสื่ออยู่ในภาวะที่กล่าวโดยตรงไม่ได้จึงต้องใช้สัญลักษณ์แทน

๙) อวพจน์ คือการกล่าวน้อยกว่าจริง เช่น คอยสีกอิดใจเดียว เส้นยาแดงผ่าแปด

๓. วิธีการใช้โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ มีวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ ประกอบด้วยการเลือกใช้คำที่แสดงถึงการเปรียบเทียบหรือการสร้างภาพในใจ เพื่อให้เกิดความรู้สึกหรืออารมณ์ที่ตรงกับเนื้อหาที่ต้องการสื่อ โดยการเลือกใช้คำที่เหมาะสมกับบริบทและการสร้างความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพและเข้าใจได้อย่างชัดเจน การศึกษาหลักการเหล่านี้ช่วยให้เข้าใจการใช้โวหารภาพพจน์ในทางวรรณกรรมและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การศึกษาดังกล่าวเป็นมาโครสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค ทำให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของคัมภีร์เล่มนี้ในฐานะผลงานทางพระพุทธศาสนาที่มีความสมบูรณ์และเป็นระบบสูง เริ่มจากประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ พระเถระผู้มีภูมิความรู้ลึกซึ้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ท่านได้เดินทางจากชมพูทวีปไปยังลังกาทวีป เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและเพื่อเรียบเรียงคัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติให้เป็นระบบ เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ได้จริง คัมภีร์วิสุทธิมรรคแต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยมีมุ่งเป็นคู่มือการปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุและพุทธศาสนิกชน เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถก้าวสู่ความหลุดพ้นตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยความลึกซึ้งและครอบคลุมของเนื้อหา คัมภีร์เล่มนี้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “คัมภีร์แม่บทแห่งการปฏิบัติ” และยังคงอ้างอิงในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอย่างต่อเนื่อง ในด้านโครงสร้าง คัมภีร์วิสุทธิมรรคประกอบด้วย สามภาคหมวดใหญ่ ครอบคลุมหลักไตรสิกขา ได้แก่ หมวดศีล (ปริจเฉทที่ ๑-๒) ว่าด้วยการฝึกกายและวาจาให้บริสุทธิ์ เป็นพื้นฐานของการพัฒนาจิตและปัญญา หมวดสมาธิ (ปริจเฉทที่

๓-๑๓) อธิบายวิธีฝึกสมาธิหลากหลายรูปแบบ ทั้งกสิณ อสุภะ อนุสสติ ตลอดจนสมาบัติและอรุณมาน หมดปัญญา (ปริจเฉทที่ ๑๔-๒๓) เน้นการเจริญปัญญาตามลำดับขั้น ตั้งแต่การวิเคราะห์ขั้น อายตนะ และปัจจุสมุปบาท จนถึงญาณทัสสนะ และการบรรลุวิมุตติ ในเชิงวรรณศิลป์ คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ ใช้ทั้ง บทร้อยแก้วและบทร้อยกรองอย่างประณีตและเป็นระบบ สะท้อนความสามารถในการสื่อสารแนวคิดเชิงปรัชญาและหลักธรรมเชิงทฤษฎีให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติอย่างมีเหตุผลและเป็นลำดับขั้น

โดยภาพรวมแล้ว คัมภีร์วิสุทธิมรรคจึงไม่ใช่เพียงงานอรรถกถาที่สรุปหลักธรรมจากพระไตรปิฎก เท่านั้น แต่ยังเป็นคู่มือการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนและเป็นระบบที่สุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังมุ่งให้ ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาอย่างลึกซึ้งและสามารถปฏิบัติได้จริง เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่ามีการใช้โวหารภาพพจน์เด่นชัดที่เกี่ยวกับศีล สมาธิ และปัญญา มากถึง ๕ ลักษณะ มีการใช้โวหารภาพพจน์ รวมทั้งหมด ๒๐๓ ครั้ง ซึ่งถูกประพันธ์ ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา ในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังนี้

๑. อุปมา คือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน โดยใช้คำเชื่อมว่า ดุจ ดัง ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง เทียม อย่าง ลักษณะการใช้อุปมาในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญานี้ เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภท และจำนวนครั้งที่ใช้ได้ รวมทั้งหมด ๙๘ ครั้ง มีการแบ่งแยกประเภทการเปรียบเทียบ ดังนี้ หมวดศีล ได้แก่ เปรียบเทียบเกี่ยวกับสิ่งของ เปรียบเทียบเกี่ยวกับคน เปรียบเทียบเกี่ยวกับสัตว์ เปรียบเทียบเกี่ยวกับพืช, ผัก, ของกิน เปรียบเทียบเกี่ยวกับคำพูด เปรียบเทียบเกี่ยวกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เปรียบเทียบเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นนามธรรม หมวดสมาธิ ได้แก่ เปรียบเทียบเกี่ยวกับสิ่งของ เปรียบเทียบเกี่ยวกับคน เปรียบเทียบเกี่ยวกับพืช, ผัก, ของกิน, เปรียบเทียบเกี่ยวกับธรรมชาติ, สภาพแวดล้อม เปรียบเทียบเกี่ยวกับคน และเปรียบเทียบกับสิ่งของ หมวดปัญญา ได้แก่ เปรียบเทียบเกี่ยวกับคน เปรียบเทียบเกี่ยวกับน้ำ เปรียบเทียบเกี่ยวกับดวงจันทร์ เปรียบเทียบเกี่ยวกับไม้, พืช, ผัก, ของกิน การใช้ถ้อยคำเหล่านี้ จะช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพเปรียบเทียบที่ชัดเจนระหว่างสองสิ่งที่คล้ายกันทำให้เกิดความเข้าใจและชัดเจนมากขึ้น

๒. อุปลักษณ์ คือการเปรียบเทียบโดยตรงระหว่างสิ่งสองสิ่ง โดยคำเชื่อมว่า “เป็น” หรือว่า “คือ” มีการใช้ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา รวมทั้งหมด ๔๕ ครั้ง ลักษณะเปรียบเทียบเชื่อมด้วยคำว่า “คือ” และ คำว่า “เป็น” มีความหมายทั้งหมด ดังนี้ หมวดศีล ได้แก่ ความยุ่งคือตณหา แผ่นดินคือศีล ศัสตราคือวิปัสสนาปัญญา ศิลาคือสมาธิ มือคือปาริหาริกปัญญา ความยุ่งคือตณหา

การชำระธรรมอันเป็นเหตุเศร้าหมองคือทุจริต การชำระธรรมอันเป็นเหตุเศร้าหมองคือตัณหา การชำระธรรมอันเป็นเหตุเศร้าหมองคือทิฐิ ศีลมีความสะอาดเป็นปัจจุปัญฐาน ศีลมีหิริและโอตตปปะเป็นปทัฏฐาน ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปฏิสารเป็นผล ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปฏิสารเป็นอานิสงส์ ศีลมีความเป็นที่รักและเป็นที่ชอบใจเป็นเบื้องต้น ศีลมีความสันอาสวะเป็นที่สุด น้ำคือศีล ศีลคือความบริสุทธิ์อันมีที่สุด ศีลคือความบริสุทธิ์อันไม่มีที่สุด ศีลคือความบริสุทธิ์บริบูรณ์ ศีลคือความบริสุทธิ์ที่ไม่ยึดมั่นด้วยอำนาจแห่งทิฐิ ศีลคือความบริสุทธิ์เพราะการสงบระงับ ศีลที่มีลาภเป็นที่สุด ศีลที่มียศเป็นที่สุด ศีลที่มีญาติเป็นที่สุด ศีลที่มีอวัยวะเป็นที่สุด ศีลที่มีชีวิตเป็นที่สุด ลาภเป็นเหตุ ลาภเป็นปัจจัย ลาภเป็นตัวการณ ศีลจัดเป็นโลกียศีล ศีลจัดเป็นโลกุตตรศีล สังวรคือปาฏิโมกข์ ทางกันดารคือภพ รถมศีลเป็นเครื่องอสังการ รถมิณานเป็นเพลลา รถมวิริยะเป็นล้อ ความขาดเป็นต้นเป็นความเศร้าหมองแห่งศีล ความไม่ขาดเป็นต้นเป็นความผ่องแผ้วแห่งศีล ความขาดอันมีลาภและยศเป็นต้นเป็นเหตุ และป่าคือตบะ หมวดสมาธิ ได้แก่ การงานคือการหมั่นประกอบภาวนา มรดกกองใหญ่กล่าวคือพระสัทธรรม หมวดปัญญา ได้แก่ ความมืดคือโมหะ สภาวะธรรมเป็นลักษณะ ความไม่หลงเป็นผล ลักษณะทั้งหมดนี้ ช่วยให้ความหมายถูกสื่อออกมาได้เร็วและชัดเจนขึ้น โดยไม่ต้องอธิบายมาก

๓. ปฏิพจน์ คือการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันมาอยู่ร่วมกัน ในลักษณะที่กลมกลืน มีการใช้ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา รวมทั้งหมด ๕ ครั้ง ลักษณะดังนี้ หมวดศีล ได้แก่ ศีลที่มีความเห็นเป็นที่สุดด้วยสามารถแห่งลาภ ยศ ญาติ อวัยวะ และชีวิต ชื่อว่า สปรียันตศีล (สปรียันต์ นาม) ศีลที่ตรงกันข้าม ชื่อว่า อปรียัตศีล (อปรียนต์) และลักษณะคือ ศีลที่มีอาสวะแม้ทั้งหมดจัดเป็นโลกียศีล (โลกีย) ศีลที่ไม่มีอาสวะ จัดเป็นโลกุตตรศีล (โลกุตตร) หมวดสมาธิ ได้แก่ ความเศร้าหมองกับความผ่องแผ้ว และ มือที่จับไวมน กับมือที่ขัดถู หมวดปัญญา ได้แก่ รูปมี ๕ ประการมีจักขุรูปเป็นต้น จัดเป็นอวัชตติกรูป รูปที่เหลือจัดเป็นพาหิรูป ทั้งหมดนี้จะเพิ่มน้ำหนักให้กับความหมายและทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความตึงเครียดหรือความสมดุลได้ชัดเจน

๔. อติพจน์ คือการใช้การเปรียบเทียบหรือการกล่าวเกินจริงเพื่อเน้นความสำคัญ หรือขยายความให้ใหญ่กว่าความเป็นจริง การใช้ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา รวมทั้งหมด ๒๘ ครั้ง มีลักษณะคือประเภทอติพจน์แต่ละอย่าง ดังนี้ หมวดศีล ได้แก่ การตายแล้วไปเกิดบนสวรรค์ แม่น้ำ ๔ สาย ก็ไม่สามารถชำระมลทินได้ ศีลอันบริสุทธิ์สามารถชำระความเร่าร้อนของสัตว์ได้ ลมเจือฝนระงับความเร่าร้อนไม่ได้ แก่นจันทน์เหลืองก็ระงับไม่ได้ แก้วมณีก็ระงับไม่ได้ รัศมีอ่อนๆแห่งดวงจันทร์ก็ระงับไม่ได้ การจะเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีล การยืนอยู่เฉยๆ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล การมรณภาพตรงนั้นแล้วไปบังเกิดในพรหมโลก การอยู่ในถ้ำ ๖๐ ปียังไม่รู้ว่ามีจิตกรรมอยู่ การอยู่ในถ้ำ ๖๐ ปีไม่เคยลืมตา แหงนมองดูถ้ำ การบรรลุพระอรหันต์ในเวลาสั้น ๆ แผลหายไปก้อนฟองน้ำแตกหายไป ใส่ใหญ่ทะลัก

ออกมาเรียรดอยุ่นพื้นดิน การนั่งบนอาสนะเดียวกับบรรลพพระอรหันต์ อยู่บนหลังของอุบาสกก็ได้บรรลพพระอรหันต์ผลแล้ว เทวดามนุษย์และพรหมก็สรรเสริญ เวลาอรุณขึ้นก็ได้บรรลพอรหันต์ผล นอนอยู่ตรงนั้นก็ได้บรรลพพระอรหันต์ผล กลิ่นศีลฟุ้งไปทั่วทุกทิศ หมวดสมาธิ ได้แก่ การกระโดดลงไปในเหวลึก ๑๐๐ ชั่วโมง การถูหน้าเท้าและหลังเท้าสะอาด การกลั่นหายใจแล้วมรณภาพ การตั้งอยู่ในโอวาทแล้วบรรลพพระอรหันต์พร้อมกัน การเข้าฌานแล้วบรรลพพระอรหันต์ใช้เวลาทีเดียว หมวดปัญญา ได้แก่ การกล่าวเกินจริงเกี่ยวกับการบรรลพพระอรหันต์ ตายไป จิตดับทันที เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ที่มีผลกระทบใหญ่หลวง ซึ่งช่วยให้ข้อความนั้นดูโดดเด่นและจับความสนใจ

๕. บุคคลวัต หรือ บุคลาธิษฐาน คือการให้คุณลักษณะหรือกิริยาต่างๆ ของมนุษย์แกสิ่งอื่น ๆ ให้มองเห็นภาพเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน การใช้ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา รวมทั้งหมวด ๓๑ ครั้ง ลักษณะมีดังนี้ หมวดศีล ได้แก่ เปรียบเทียบกิเลสที่ครอบงำเหมือนบ้านที่ปิดประตูสนิดดีและไม่ดี ราคะเสียดแทงเหมือนฝนร่ำรดเรื่องที่มุงดีและไม่ดี ศีลเหมือนผ้า ศีลเหมือนแม่โคมีสีต่าง คนมีผิวพรรณ ทารม คนทุศีลเหมือนหลุมคูถ, ดุ่นพิน, ลาติดตามฝูงโค, บุรุษผู้มีเวร, ชากศพ, ไฟป่าช้า, คนบอด, เด็กจันทาล การรักษาศีลให้ดีเหมือนนกต้อยติวิดรักษาฟองไข่ เหมือนจามรีรักษาขนหาง เหมือนมารดา รักษาบุตรคนเดียว เหมือนคนมีตาข้างเดียวรักษาตา ความยุ่งคือต้นหาเหมือนพุ่มไม้ใหญ่ ศีลสมาธิและปัญญาเหมือนอาวุธ ศีลเป็นเครื่องอสังการเป็นเพลาและเป็นล้อ หมวดสมาธิ ได้แก่ เปรียบเทียบการจุดไฟได้ง่ายต้องให้ไม้แห้ง ไม้ไข่มสด และ เวลาจิตหดหู่ ไม่ควรเจริญกัมมัฏฐานโพชฌงค์ หมวดปัญญา ได้แก่ เปรียบเทียบจิตไม่ติดในอารมณ์ เหมือนน้ำไม่ติดในกลีบบัว จิตไม่มีความหวนแค้น เหมือนกิกขุไม่หวนแค้น ในขรรวาส จิตไม่แช่ติดในอารมณ์ เหมือนตอกอยู่ในที่โสโครกไม่อยากแช่อยู่นาน การใช้บุคลาธิษฐานทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตดูมีชีวิตชีวาและสามารถสร้างความรู้สึกที่ลึกซึ้งได้

กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดภาพในใจ เกิดความประทับใจ และสร้างความรู้สึกลึกซึ้งเห็นใจได้อย่างลึกซึ้ง ช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนและเข้าใจสาระธรรมได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังเสริมสร้างคุณค่าในการใช้โวหารภาพพจน์ในหลายด้าน เช่น การอธิบายแนวคิดทางธรรมที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่ายขึ้น การเพิ่มความงามให้กับภาษาหรือการสร้างแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม

นอกจากนี้แล้ว ยังได้อาศัยความรู้ใหม่จากการวิจัย (R.I.C.E.S. Model) งานวิจัยนี้ได้สร้าง R.I.C.E.S. Model ขึ้นเพื่ออธิบายกระบวนการสื่อสารเชิงโวหารในคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้เข้าใจง่ายและลึกซึ้งขึ้น โดยมี ๕ องค์ประกอบ คือ

๑) R – Rhetorical Integration: บูรณาการโวหารกับการถ่ายทอดธรรมะ ทำให้เนื้อหาซับซ้อนเข้าใจง่าย

๒) I – Imagery Construction: สร้างภาพในจิตผ่านการเปรียบเทียบ เช่น ศิลเปรียบเทียบ “เกราะป้องกัน” “มารดรรักษาบุตรผู้เป็นที่รักคนเดียว”

๓) C – Cognitive Engagement: กระตุ้นการคิด วิเคราะห์ และตีความช่วยให้เข้าใจและนำหลักธรรมไปใช้ได้จริง

๔) E – Emotional Resonance: ใช้โวหารปลุกเร้าอารมณ์ เช่น ความซาบซึ้งหรือแรงบันดาลใจ ทำให้ผู้ฟังผูกพันกับคำสอน

๕) S – Symbolic Simplification: ใช้สัญลักษณ์ช่วยให้หลักธรรมที่ซับซ้อนเข้าใจง่าย และนำไปสู่แนวทางการประยุกต์ใช้ ได้แก่ การเรียนการสอน: ช่วยให้การสอนธรรมะน่าสนใจและจดจำง่ายผ่านการเปรียบเทียบ ภาพเล่า และกิจกรรมวิเคราะห์ การวิจัยและวิชาการ: ใช้เป็นกรอบวิเคราะห์โวหารในคัมภีร์ต่างๆ และสร้างฐานข้อมูลเชิงวิชาการ การเผยแผ่ธรรมะ: พัฒนาเนื้อหาที่เข้าใจง่าย เหมาะกับสื่อสมัยใหม่ และเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ การปฏิบัติธรรม: ใช้โวหารสร้างภาพจิตและแรงบันดาลใจ ช่วยให้เข้าใจการภาวนาได้ชัดเจน นวัตกรรมดิจิทัล: ขยายไปสู่ Infographic, คอร์สออนไลน์ และ AI เพื่อการสอนและเผยแผ่

สรุป: R.I.C.E.S. Model เป็นนวัตกรรมที่เชื่อมโยงงานวิจัยกับการสอน การเผยแผ่ การปฏิบัติธรรม และสื่อดิจิทัล ทำให้ธรรมะเข้าถึงง่าย แต่ยังคงความลึกซึ้งและทรงพลังในการสื่อสาร

ฉะนั้นแล้ว กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงมีการใช้เด่นชัดทั้งหมด ๕ ประเภท รวมการใช้ลักษณะประเภทโวหารภาพพจน์ ทั้งหมด ๒๐๓ ครั้ง ทำให้เห็นคำสอนทางพุทธศาสนา มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสร้าง (R.I.C.E.S. Model) อีกด้วย ที่ช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจและทำให้การเรียนการสอนมีความน่าสนใจ ช่วยให้ผู้อ่านนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพได้เช่นกัน

อภิปรายผล

การศึกษานี้มุ่งทำความเข้าใจแนวคิดและการใช้ โวหารภาพพจน์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วนสำคัญ ดังนี้

๑) แนวคิดและประเภทของโวหารภาพพจน์ โวหารภาพพจน์เป็นกลวิธีทางภาษาเพื่อสร้างอารมณ์และภาพในใจ ทำให้การสื่อสารลึกซึ้งและเข้าใจง่ายขึ้น มีทั้งหมด ๙ ประเภท เช่น อุปมา, อุปลักษณ์, บุคลาธิษฐาน, อติพจน์, สัทพจน์, นามนัย, ปรพากย์, สัญลักษณ์ และอวพจน์

๒) คัมภีร์วิสุทธิมรรค ผลงานสำคัญของพระพุทธโฆษาจารย์ รัตนานในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เพื่อเป็นคู่มือปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมไตรสิกขาได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มีเนื้อหาลึกซึ้งและเป็นระบบ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “คัมภีร์แม่บทแห่งการปฏิบัติ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) การวิเคราะห์การใช้โวหารภาพพจน์ พบการใช้โวหารภาพพจน์ ๑๐๓ ครั้ง ในหมวดศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้น ๕ ลักษณะหลัก ได้แก่ อุปมา, อุปลักษณ์, ปฏิพจน์, อติพจน์ และบุคลาธิษฐาน ซึ่งช่วยให้การสื่อสารหลักธรรมชัดเจน มีชีวิตชีวา และเข้าใจง่ายขึ้น ทั้งยังทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงเนื้อหาเชิงลึกได้ดียิ่งขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องการวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ R.I.C.E. Model สร้างขึ้นจากการถอดรหัสผลการวิจัย โดยออกแบบให้เป็นองค์ความรู้ในการอธิบายกระบวนการสื่อสารเชิงโวหารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้เข้าใจหลักธรรมได้ง่ายและลึกซึ้งมากขึ้น โดยประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ดังนี้

๑. R-Rhetorical Integration (การบูรณาการเชิงโวหาร) เป็นการบูรณาการ โวหารภาพพจน์ เข้ากับการถ่ายทอดธรรมะ เพื่อให้เนื้อหาที่ซับซ้อนเข้าถึงง่ายและทรงพลังยิ่งขึ้นใช้เทคนิคการเปรียบเทียบและการสร้างภาพในใจ ทำให้แนวคตินามธรรมถูกถ่ายทอดอย่างเป็นรูปธรรมช่วยให้ผู้ฟังและผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมได้ชัดเจน

๒. I-Imagery Construction (การสร้างภาพในจิต) มุ่งเน้นการสร้างภาพทางจินตนาการ (Mental Imagery) เพื่อให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ใช้การเปรียบเทียบที่จับต้องได้ เช่น การเปรียบศีลที่จะต้องรักษาให้ดี “เหมือนมารดารักษาบุตรคนเดียว” กระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเชิงธรรมะกับประสบการณ์ชีวิตจริง ทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้ามีชีวิตชีวาและจดจำได้ง่าย

๓. C-Cognitive Engagement (การกระตุ้นการคิดเชิงลึก) เป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังมีส่วนร่วมทางความคิด ผ่านการตีความเนื้อหาธรรมะเชิงลึกช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงท่องจำ แต่ “เข้าใจ” สร้างการคิดวิเคราะห์ (Analytical Thinking) และการตีความ (Interpretative Understanding) ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถนำหลักธรรมไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน

๔. E-Emotional Resonance (การสร้างอารมณ์ร่วม) เป็นการใช้โวหารภาพพจน์เพื่อสร้างแรงกระตุ้นทางอารมณ์ ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังรู้สึกเชื่อมโยงกับเนื้อหาใช้ถ้อยคำที่สร้างพลังทางอารมณ์ เช่น ความซาบซึ้ง ความสงสาร หรือแรงบันดาลใจทำให้คำสอนธรรมะ สัมผัสได้อย่างเกิดผลกระทบทางจิตใจอย่างลึกซึ้งช่วยให้ผู้รับสารเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมและพัฒนาตนเอง

๕. สรุปแก่นของ R.I.C.E.S. Model โมเดลนี้เน้นการเชื่อมโยง โวหารภาพพจน์ เข้ากับการเรียนรู้เชิงลึกผ่าน ๕ ขั้นตอนหลัก ได้แก่ R = บูรณาการโวหาร → I = สร้างภาพในจิต → C = กระตุ้นการคิด → E = สร้างอารมณ์ร่วม → S = ทำให้เข้าใจง่าย ผลที่ได้คือ การเปลี่ยนถ้อยคำธรรมะในคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้กลายเป็นภาพที่จับต้องได้ และสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ทั้งในมิติการเรียนรู้ การสอน และการปฏิบัติธรรม

บทสรุป

การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ เน้นการศึกษาวิธีการใช้ภาษาที่ช่วยอธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่ายและลึกซึ้งขึ้น โดยการใช้โวหารภาพพจน์ทั้งหมด ๕ ประเภท คือ อุปมา, อุปลักษณ์, ปฏิพจน์, อติพจน์, บุคลาธิษฐาน มีการใช้ลักษณะแต่ละประเภทรวมทั้งหมด ๒๐๓ ครั้ง แบ่งออกเป็น ๓ หมวด แต่ละหมวดมีประเภท ดังนี้ (๑) หมวดศีล มีอุปมา ๗๕ ครั้ง อุปลักษณ์ ๔๐ ครั้ง ปฏิพจน์ ๑ ครั้ง อติพจน์ ๒๒ ครั้ง บุคลาธิษฐาน ๒๖ ครั้ง (๒) หมวดสมาธิ มีอุปมา ๑๑ ครั้ง อุปลักษณ์ ๒ ครั้ง ปฏิพจน์ ๒ ครั้ง อติพจน์ ๕ ครั้ง บุคลาธิษฐาน ๒ ครั้ง (๓) หมวดปัญญา มีอุปมา ๙ ครั้ง อุปลักษณ์ ๓ ครั้ง ปฏิพจน์ ๑ ครั้ง อติพจน์ ๑ ครั้ง บุคลาธิษฐาน ๓ ครั้ง และมีการใช้ลักษณะโวหารภาพพจน์มากที่สุด คืออุปมา คือการเปรียบเทียบ หรือการใช้คำซ้ำ เพื่ออธิบายแนวคิดสำคัญ ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา ตามหลักไตรสิกขา คัมภีร์นี้ประพันธ์ที่ลังกา โดยพระพุทธโฆสเถระ ซึ่งได้แปลและเรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าจากภาษาสันสกฤต และสีหล ไปเป็นภาษามคธ (บาลี) ในหมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญานี้ จะเน้นการฝึกฝน โดยใช้การเปรียบเทียบ เช่น การเปรียบศีลขาดเหมือนผ้าที่ขาดขาด เพื่อแสดงให้เห็นถึงศีลที่ขาดอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม และให้เห็นความสำคัญของการรักษาศีลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจหลักธรรมได้ง่ายขึ้น โวหารภาพพจน์นี้ช่วยเสริมสร้างภาพในจินตนาการ และทำให้หลักธรรม ในหมวดทั้ง ๓ นี้ ซึ่งเข้าใจยากให้เป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายขึ้น และยังช่วยเพิ่มความเข้าใจลึกซึ้งในวิธีการปฏิบัติ

ฉะนั้นแล้ว กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงมีการใช้ทั้งหมด ๕ ประเภท รวมการใช้ลักษณะประเภทโวหารภาพพจน์ที่เด่นชัด ทั้งหมด ๒๐๓ ครั้ง ทำให้เห็นคำสอนทางพุทธศาสนา มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจและทำให้การเรียนการสอน มีความน่าสนใจ ช่วยให้ผู้อ่านนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

ผลการวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ในหลายด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษาและการสอนธรรมะ ด้านการถ่ายทอดและการเผยแพร่ธรรมะ ด้านการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติธรรม ด้านการเข้าใจสภาวะทางจิตใจ ด้านการสร้างความเข้าใจลึกซึ้ง ในธรรมะ ด้านการสร้างความงามในภาษาและการสร้างสุนทรียะ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ผู้วิจัยได้เน้นการวิเคราะห์ ทั้งด้านเนื้อหาโดยรวมและรูปแบบการใช้โวหารภาพพจน์ ซึ่งถือเป็นความสำคัญในคัมภีร์นี้ อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นอื่น ๆ ที่ควรได้รับการศึกษาและวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์เพิ่มเติม เพื่อให้ทราบ วิธีการใช้และให้ได้รับข้อมูลที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

๑. การวิเคราะห์กลวิธีการใช้โวหารภาพพจน์ระหว่างคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์มีลนทปัญหา
 ๒. การวิเคราะห์ลักษณะด้านบาลีไวยากรณ์ ในรูปแบบโวหารภาพพจน์
 ๓. การวิเคราะห์ลักษณะด้านฉันทลักษณ์ ในรูปแบบโวหารภาพพจน์
- การศึกษาเหล่านี้จะช่วยให้การทำความเข้าใจในคัมภีร์วิสุทธิมรรคลึกซึ้งและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- บุรินทร์ เปล่งดีสกุล. “พลวัตของจิตรกรรมร่วมสมัยลาวจากยุคอาณานิคมถึงปัจจุบัน”. วารสาร ศิลปกรรมศาสตร์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕): ๑.
- ปถวีธร เพชรสุริยา. “การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในโคลนโลกนิติ”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาศาสตรประยุกต์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔.
- ประยงค์ อ่อนตา. “การสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วารสารปัญญาปณิธาน. ฉบับที่ ๒ ปีที่ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๘.

พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑. แปลโดย คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาวิจิตร ปุณณวุฒิ (แจ่มพันธ์). “การถอดบทเรียนแห่งความสำเร็จในการสอนภาษาบาลีของสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วรรณยุกต์ สิมมา และรองศาสตราจารย์ ดร.สมพร ฐรี. “แรงบันดาลใจภาพปริศนาธรรม: จากนามธรรมสู่รูปธรรมสะท้อนชีวิตสังคมร่วมสมัย”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์. ฉบับที่ ๑ ปีที่ ๗ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑๘.